

† VLADIMIR LEDÓCHOWSKI D. I. (1866—1942)

U nedjelju dne 13. prosinca 1942. u 6 i tri četvrt uveče ugasnuo je podno Janikula a na domaku Vatikana u generalnoj kuriji Družbe Isusove jedan veliki, plodni i sveti život. Umro je general reda o. Vladimir Ledóchowski. Četvrt sata kasnije raznosio je tu viest eter sa švicarske, malko kasnije s vatikanske, talijanske pa sa raznih drugih — među njima i s naše hrvatske! — državnih postaja. Svjetska štampa sva je listom bilo kraće bilo duže popostala kraj te smrti. Zaista je život o. Ledóchowskoga morao značiti mnogo u međunarodnoj javnosti, kad je viest o njegovu koncu mogla makar samo i na momente nadvikati ratni metež, ratne brige, buku i reklamæ. Istina je, radilo se o smrti poglavara dobro organizirane međunarodne zajednice od blizu 27.000 članova, razasutih širom svijeta. Ali može li se reći, da je samo ta okolnost bila glavni ili i jedini razlog tolike pažnje?

BOGATSTVO ŽIVOTA

»Mediocrisatem superat — iznad prosječnoga, običnoga« ocjena je, koja se u životu pojedinog Isusovca mnogo traži, naročito prije nego će mu se povjeriti razne službe. Kod o. Ledóchowskoga već sam vanjski tok života pokazuje, da se i prilike i osobna energija složile, kako će cijelom životu udariti biljeg neobičnoga, neprosječnoga. Ako ga je nedjelja otela svietu, nedjelja ga i darovala: rodio se baš u dan Gospodnji i blagdan sv. Krunice dne 7. listopada 1866. u Loosdorfu u Donjoj Austriji, gdje je u to doba boravila odlična poljska obitelj grofova Halka de Ledóchowski. Očinski dvorac nije bio prazan, kad je Vladimir ugledao svietlo svijeta: dočekaše ga tri starija polubrata i dvie rođene sestre: Marija Terezija i Julija, od kojih će svaka osnovati po jednu žensku kongregaciju i ozbiljno se natjecati za čast oltara.* Kakovo je ozračje vladalo u očinskoj kući, pokazuju i rieči majke Josipe r. Salis-Zizers, što ih je uniela u svoj dnevnik na dan Vladimirova krštenja: »Bog bio vazda uz moga Vladimira.

* Družba sv. Petra Klavera za afričke misije te Sestre uršulinke presu. Srca Isusova u muct.

Za Mariju Tereziju, osnivačicu 'Družbe sv. Petra Klavera' već se uo di proces.

da ovaj dragi sin uvijek ide dobrim putem!«, kao i rieči, kojima je dočekala nekoga obiteljskog prijatelja, što ju je zbog velike udaljenosti od dragog joj sina, kad je ovaj 1906. morao ostati u Rimu kao generalov asistent, pokušao utješiti otvaranjem perspektive za kardinalski šešir: »Moja je jedina želja, da dođe u nebo!«

Ne čudimo se dakle, da je naš Vladimir kasnije krenuo prema sjemeništu pa prema novicijatu one Družbe, kojoj će biti preko 27 godina na čelu, i da se u novoj — za njega zapravo i nije bila nova! — nadprirodnoj atmosferi tako brzo i tako dobro snalazio. A ne čudimo se ni onom taktu, kojim je svoj korak izveo i kojim se za celog svojeg života u saobraćaju s ljudima toliko odlikovao, da ga nitko nije mogao zaboraviti, tko je ma jednom u životu imao sreće govoriti s njime.* Položaj njegove obitelji otvorio mu vrata glasovitog »Teresianum«-a, iz kojeg su izašli toliki nosioci javnog života u monarhiji Franje Josipa I., pa čak i vrata carskoga bečkog dvora, na kojem je bio počastni paž te, kako pripoviedaju, radi tinog držanja i malena rasta kod velikih dvorskih svečanosti podržavao skute nesretne carice Elizabete.

Otac Vladimirov namienio je diplomatsko zvanje svojem sinu, i ovaj se g. 1884. upisa na pravo, jer još nije bio na čistu sa zvanjem. Ali nakon godinu dana zamoli u oca na samrtni blagoslov na put u sjemenište u Tarnowu u Galiciji, kamo se međutim preselila obitelj Ledóchowski, i gdje još i danas stanuje mlađi brat Vladimirov Ignacije. U Tarnowu ostade samo dvie godine, a onda ga eno na studijama u Rimu, kamo ga je po svoj prilici pozvao njegov stric kardinal Mječislav Ledóchowski. Svršivši za dvie godine doktorat filozofije osjeti poziv za Družbu Isusovu te prinievši nelaku žrtvu radi majke, koja je u njemu gledala svoju nadu, odvažno prestupi prag noviciata u Starawiesu blizu Krakowa. Budući da je već bio gotov s filozofijom, a i teologiju započeo, mogao je brže svršiti drugčije duge studije u Družbi pa je već 10. lipnja 1894. zaređen za svećenika od krakowskoga kardinala Dunajewskog.

Svršivši t. zv. treću kušnju (1895—6) dobi prvu službu kao pisac kod poljske revije »Przeglad powszechny«, a dvie godine zatim postade kućni poglavar i urednik toga uglednog lista. I sad poče naglo povjeravanje sve to veće odgovornosti mladom Isusovcu: 1900. postade rektor velikoga kolegija u Krakowu, gdje prije vremena u izvanrednom roku položi svečane zavjete dne 25. ožujka 1901., da preuzme u ruke upravu ciele galicijske provincije najprije kao viceprovincial, a onda kao provincial. Jasan dokaz, koji će budućnost samo potvrditi, da se u sposobnosti i vrlinama izdizao »iznad prosječnoga i običnoga«. Ne možemo, a da iz tog odsjeka u životu o. Ledóchowskoga ne iznesemo jednu

* Krasna su tomu svjedočanstva i mnoge sažalnice, što ih je primilo Pogltavstvo hrv. pokrajine D. I. prilikom generalove smrti!

simpatičnu crticu, koja ga veže s našom hrvatskom provincijom, napose sa zagrebačkom rezidencijom. U »Diariju« rečene rezidencije čitamo naime uz nadnevak 5. veljače 1903. ovu lakonsku bilješku: »Vele časn. o. provincial provincije Galicije V. Ledóchowski dao je našoj kući na dar gotovo sva djela o. Nikole Lancicija« (glasovitog poljskog Isusovca iz stare Družbe i odličnog pisca).

G. 1906. izabran je o. Ledóchowski za asistenta o. generalu Wernzu, kojemu je bio desna ruka i uz kojega je — o. Wernz bijaše kanonista svjetskoga glasa! — stekao mnogo praktičkog poznavanja i okretnosti u crkvenom pravu kao posljednju pripravu za veliki zadatak, koji ga čekao poslije generalove smrti.

Dne 19. kolovoza iste noći sa svetim papom Pijom X., tek par sati prije njega preminu o. general Wernz, a dne 11. veljače 1915. usred ratnog meleža prvoga svjetskog rata preuze o. Ledóchowski kormilo Družbe u svoje ruke, da ga ne izпусти sve do ratne strave drugoga rata sviju kontinentata! Ali je Promisao i opremio novoga generala svim potrebnim za period vladanja između dva svjetska rata! Osnivač Družbe Isusove, sv. Ignacije upravo majstorski riše u svojim Ustanovama Reda sliku vrhovne glave njegove, a slika je to simpatičnija, što je svetac i nehotice naslikao sama sebe! »Vrlo je također potrebno«, veli tu sv. Ignacije, »da (general Družbe) bude velike i jake duše, da mogne nositi slabost mnogih i odvažiti se na velike podvuhate u službi Božjoj, te u njima, kad to uztreba, žilavo uztrajati, da ne klone duhom radi protivština (makar one dolazile od velikih i moćnih), te se ne da nikakvim njihovim molbama i prietnjama odvratiti od onoga, što pamet i služba Božja traži, da bude dorastao svemu, što bi moglo doći, te ne dopusti, da ga uspjesi uzohole ili neuspjesi učine malodušnim, uvijek spreman, kad uztreba, za dobro Družbe u službi Isusa Krista Boga i Gospodina našega, i smrt podrijeti.« (Const. S. I. P. IX. c. 2.) Javljujući smrt o. Ledóchowskoga poredio je generalni Vikar o. Aleksije A. Magni to ogledalo s o. Ledóchowskim te izjavio: »Za tu najvišu službu, kako smo svi vidjeli i izkusili, donio je upravo odlične darove, koji su ga, koliko je ljudskoj slabosti moguće, sasvim približile onoj savršenoj slici Generala, što ju naslikao sv. o. Ignacije u devetom dielu Ustanova! Predaleko bi nas odvelo, da to ovdje u pojedinosti izvodimo; morat ćemo se zadovoljiti tek letimičnim pogledom na svestranost i prodornost uprave o. Ledóchowskog.

»Per chi sa leggere — za onoga, koji zna čitati!« rieči su velikog pape Pija XI., kojima je ušao u statističku dvoranu svjetske misijske izložbe u Vatikanu. Brojke imaju svoj vrlo jasan jezik, pa nam tako sigurno mnogo govori činjenica, da je o. Ledóchowski za svog upravljanja primio okruglo 17.000 članova u 27 provincija, a ostavio unatoč svih neprilika, s kojima se za njegova generalstva Družba morala boriti po raznim stranama svijeta, kakovih 50-ak provincija s neko 27.000 članova! Od pet asisten-

cija nastalo je osam, a kuća ima red oko 1500, među kojima se nalaze zavodi upravo svjetskih dimenzija i na vrhuncu ljudske kulture uma i srдца. Nije uzalud o. general koje u posebnim razgovorima i listovima koje javnim okružnicama poticao na budno surađivanje s milosti zvanja. Ali jednako je bdio i nad tim, da primljeni ne budu »turba — svakojaka čeljad«, nego izabran narod, kako svjedoče njegove okružnice: »De ratione comparandi Societati viros excellentes« (10. IV. 1918), »De ministeriorum atque operum delectu Nostrorumque ad ea institutione« (29. VI. 1933) pa ona o štovanju vlastitih svetaca i blaženika, kojih se broj za njegova generalata popeo na 24 svetih i 141 blaženih; među njima dobila je Družba i dva Učitelja Crkve sv. Petra Kanizija i sv. Roberta Bellarmino. A svima je u redu poznato bilo, koliko je tražio, da se formacija vlastita podmladka nikome za ljubav ne skraćuje, da se za taj posao upotribe najbolje sile, eda se tako postignu što veći i trajniji uspjesi u radu.

Sv. Ignacije iztiče, da snaga i jakost vanjskog družbinog rada mora potjecati iz bujnoga nutarnjeg života; zato traži i od generala, da bude »što sjedinjeniji te intimniji s Bogom i Gospodom našim« pa da može »izprositi mnogo vriednosti i uspješnosti svim onim načinima, kojima se (Družba) služi za pomoć duša«. Zato je o. Ledóchowski mnogo nastojao oko što dubljeg nutarnjeg života u Družbi. Prekrasna njegova okružnica »De quotidianis pietatis exercitiis rite peragendis« (2. VII. 1934) dobila je posebno priznanje od Pija XI. A za istim ciljem idu okružnice o duhovnim vježbama, o pobožnosti presv. Srdcu Isusovu i sl. To su pomagala, koja »sredstvo s Bogom vežu i priljubljuju Božjoj ruci, da ga pravo vodi«, te »su važnija negoli ljudska«. A onda dolaze »ljudska sredstva, napose izpravno i temeljito znanje«, radi čega i vrhovni Poglavar Družbe treba da se »odlikuje osobitim darom razuma i suda«, te »mu je jako potrebno znanje, a još više razboritost«. Koliko je tom zahtjevu znao odgovoriti o. Ledóchowski, vidi se najbolje po tom, što je s velikim osobnim marom priredio novo izdanje glasovite »Ratio studiorum« za današnje prilike; što je priskrbio »Gregoriani« novo sjajno sjedište i pribavio joj sve to veći ugled kako u Crkvi samoj tako i kod onih, koji joj nisu tako blizu; podigao aktivnost instituta »Biblicum i Orientale« te ih uže povezao u suradnji s Gregorianom, kojoj je dodao još i fakultete za poviest i misiologiju.

Apostolat bilo rieči bilo pera — osobito ovaj posljednji osjećajući nekadašnjega pisca i urednika! — primali su neprestane poticaje od našega generala, koji je znao otvarati ciele nove perspektive: »ostia magna et evidentia — velika vrata za uspješno propoviedanje«. U novoj generalnoj kuriji, koja je i opet djelo o. Ledóchowskoga, krasno su uređene središnjice za apostolska djela Družbe Isusove: Marijine kongregacije, Apostolstvo molitve, vanjske misije, a uz kuriju se odmah prislonila nova »Domus scriptorum — kuća pisaca« s »Poviestnim zavodom Druž-

be Isusove»; točno pak odmjeriti, koliko je sav taj rad dobivao životnih poriva od o. generala, jedva je moguće. Činjenica je, da su sva ta djela upravo procvala za njegova generalstva, i da na pr. vatikanska izložba katoličke štampe g. 1937., što se tiče odjeljenja D. I., najviše duguje upravo o. Ledóchowskom. Koliko je vodio brigu o apostolskom radu Družbe, pokazuje i činjenica, svakako izvanredno riedka ili i sasvim osamljena u cijeloj poviesti reda, da je g. 1938. sazvaó posebnu generalnu kongregaciju. da razpravi problem, kako da se prokušani način rada i renomirani oblici apostolata Družbe primiene današnjim teškim potrebama duša, kako da se zlato predaje prekuje u današnju valutu! S kolikom je gibkošću i širinom znao tu postupati o. Ledóchowski. pokazuje možda najbolje činjenica Isusovaca raznih iztočnih obreda, koju je kard. Tisserant okrstio podpunim, velikodušnim i odvažnim« za potrebe iztočnjaka i uspjelim pokušajem stvoriti Isusouce, koji će živjeti ne ostavivši stegu svojega redovničkog života u različitosti iztočnih obreda«!

Još je jedna velika kategorija rada o. Ledóchowskoga, koju moramo spomenuti, naime njegov veliki rad oko usklađivanja prava Družbe Isusove s pravnim normama novoga crkvenog zakonika. Ne samo da je znao taj veliki posao povjeriti zaista pozvanim rukama nego je i sam mnogo radio — kao učenik o. Wernza! — sve, dok mu rad nije bio okrunjen riedkim uspjehom na izvanrednoj generalnoj kongregaciji reda g. 1923., koja je nakon četirimjesečnog rada pod neprestanim vodstvom i nadzorom o. Ledóchowskoga krasno složila novo pravo s predajama Družbe, a da u Ustanove sv. Ignacija nije trebalo ništa dirati. Štoviše o. Ledóchowski doživio je na svoje veliko veselje i to, da je »Paterna caritas (otčinska ljubav) «Pija XI. dne 12. ožujka 1933. ponovo čitav Institut potvrdila svojom najvišom vlasti.

Razumijemo dakle, da je papinski »L'Osservatore Romano« od 14. prosinca 1942. mogao uz životno djelo o. Ledóchowskoga napisati ovu svjedočbu: »bistar i vanredno sposoban um, podupri pamćenjem, koje je još u starosti zadiuljavalo svojom svežinom, a grijan velikim srcem, um koji je doduše razborito ali odlučno prihvaćao i najteže zadatke, što bi zasiecali u silno široko područje, doznačeno od sv. Ignacija vlastitom Redu, a koje bi smatrao koristnima za veću slavu Božju, na čast svete Crkve, na duhovno dobro bližnjega, za procvat velike obitelji, koja mu je bila povjerena.« Taj će dojam podpisati svatko, tko god je imao prilike razgovarati se s o. Ledóchowskim, tek će ga metnuti još u okvir »sjaja ljubavi prema svim bližnjima, a u prvom redu prema Družbi, te prave poniznosti, koja ga je činila milim Bogu i ljudima«, kako to želi Osnivač Reda od svojih nasljednika!

VELIČINA SMRTI

Nepobitna je činjenica, da se kod svih zaista velikih ljudi veličina ogleda najviše u one dane, kad pred očima puca potres-

na perspektiva vječnosti, u dane zadnje bolesti i patnje i u času smrti. I nepobitna je činjenica, da se i nas najdublje doimlju u knjizi života čovjekova one zadnje stranice, izpisane bolom i veličinom duše. Zato je Osnivač Družbe Isusove posebno stavio na srca svojim sinovima, da u tim časovima napose ostanu vjerni samima sebi i svojim idealima: »Kao za celoga života, tako se još mnogo više u času smrti valja svakomu članu Družbe truditi i nastojati, da se u njemu proslavi Bog i Gospodin naš Isus Krist, da se izpuni volja njegova i bližnji budu dignuti u dobru barem primjerom strpljivosti i jakosti skupa sa živom vjerom pa ufanjem i ljubavi k onim vječnim dobrima, koja nam je zaslužio i stekao Krist Gospodin naš neizporedivim naporima zemaljskoga svoga života i svojom smrću.« O. Ledóchowski nije zaboravio ni te zadnje velike dužnosti svoje, čim je osjetio, da mu je došao čas. Dne 10. listopada opazio je, da s njim nije dobro. I nije bilo. Valjalo je ići na operaciju, koja je sretno izvedena u sanatoriju, ali organizam je starčev bio preslab, a da bi rana mogla pravo zacieliti, i sudbonosni zapletaj bio je neizbježiv. Kakove su misli u to doba napunjale dušu bolesnikovu, pokazuje najbolje ova molitva, koju je sastavio i za koju je od sv. Stolice izprosio i posebni oprost u korist članova Družbe Isusove: »Sve-mogući, vječni Bože, molimo Te ponizno, da svi narodi i njihovi vođe pomoću Duha Svetoga upoznaju Tebe, jedinoga pravog Boga i koga si poslao Isusa Krista, te udese svoj posebnički i javni život prema pravilu njegovih zakona na veću slavu Tvojega Imena i za svoje vremenito i vječno spasenje. Po istom Kristu Gospodu našem. Amen.« Još mu nije ni bilo otvoreno rečeno, kako je s njime, kad je sam triezno i stvarno prosudio svoje stanje, te odlučno zatražio, da ga prenesu iz bolnice kući, eda umre među svojima. Odmah je zatražio sv. sakramente, koje je primio s pobudnom pobožnošću u nazočnosti brojnih članova svoje redovničke obitelji. Pred samu sv. Popudbinu upravio je pun žive vjere latinsku molitvu svojemu sakrivenom Gospodinu, kojega će doskora gledati otkrivena; molitvu, u kojoj pun djetinje ljubavi zahvaljuje na svim primljenim dobročinstvima, moli za oprostjenje za učinjene grieha i pogrješke, a onda moli za svoju dragu Družbu, za Crkvu, za nevoljni svijet. »Udostoj se, Gospodine, primiti ovaj moj siromašni život za dobro i uzvišenje sv. Majke Crkve, za svojega najvišega Namjestnika, našega predragog Oca i najvišu Glavu na zemlji, za celu Družbu . . . za duše, koje su nam povjerene u krajevima vjernika i nevjernika, za rođake, dobrotvore, prijatelje i neprijatelje, za one, koji sad najgore trpe te su izvrgnuti opasnostima duše i tiela. Dodi, Gospodine Isuse! Učini kraj ovom strašnom biću. Daj mir, Gospodine, u svoje sv. Ime! Dodi, dođi i usliši nas!« Sic moritur iustus — tako umire Pravednik! Prošlo je od toga uzvišenog časa, od 28. studenog, još dobrih 14 dana teške patnje i boli, podnošenih s potpunim predanjem u volju Božju te u zajednici s Kristom razapetim. Gotovo dnevno dolazio

na perspektiva vječnosti, u dane zadnje bolesti i patnje i u času smrti. I nepobitna je činjenica, da se i nas najdublje doimlju u knjizi života čovjekova one zadnje stranice, izpisane bolom i veličinom duše. Zato je Osnivač Družbe Isusove posebno stavio na srca svojim sinovima, da u tim časovima napose ostanu vjerni samima sebi i svojim idealima: »Kao za celoga života, tako se još mnogo više u času smrti valja svakomu članu Družbe truditi i nastojati, da se u njemu proslavi Bog i Gospodin naš Isus Krist, da se izpuni volja njegova i bližnji budu dignuti u dobru barem primjerom strpljivosti i jakosti skupa sa živom vjerom pa ufanjem i ljubavi k onim vječnim dobrima, koja nam je zaslužio i stekao Krist Gospodin naš neizporedivim naporima zemaljskoga svoga života i svojom smrću.« O. Ledóchowski nije zaboravio ni te zadnje velike dužnosti svoje, čim je osjetio, da mu je došao čas. Dne 10. listopada opazio je, da s njim nije dobro. I nije bilo. Valjalo je ići na operaciju, koja je sretno izvedena u sanatoriju, ali organizam je starčev bio preslab, a da bi rana mogla pravo zacieliti, i sudbonosni zapletaj bio je neizbježiv. Kakove su misli u to doba napunjale dušu bolesnikovu, pokazuje najbolje ova molitva, koju je sastavio i za koju je od sv. Stolice izprosio i posebni oprost u korist članova Družbe Isusove: »Sve-mogućí, vječni Bože, molimo Te ponizno, da svi narodi i njihovi vode pomoću Duha Svetoga upoznaju Tebe, jedinoga pravog Boga i koga si poslao Isusa Krista, te udese svoj posebnički i javni život prema pravilu njegovih zakona na veću slavu Tvojega Imena i za svoje vremenito i vječno spasenje. Po istom Kristu Gospodu našem. Amen.« Još mu nije ni bilo otvoreno rečeno, kako je s njime, kad je sam triezno i stvarno prosudio svoje stanje, te odlučno zatražio, da ga prenesu iz bolnice kući, eda umre među svojima. Odmah je zatražio sv. sakramente, koje je primio s pobudnom pobožnošću u nazočnosti brojnih članova svoje redovničke obitelji. Pred samu sv. Popudbinu upravio je pun žive vjere latinsku molitvu svojemu sakrivenom Gospodinu, kojega će doskora gledati otkrivena; molitvu, u kojoj pun djetinje ljubavi zahvaljuje na svim primljenim dobročinstvima, moli za oprostjenje za učinjene grieha i pogrješke, a onda moli za svoju dragu Družbu, za Crkvu, za nevoljni svijet. »Udostoj se, Gospodine, primiti ovaj moj siromašni život za dobro i uzvišenje sv. Majke Crkve, za svojega najvišega Namjestnika, našega predragog Oca i najvišu Glavu na zemlji, za celu Družbu . . . za duše, koje su nam povjerene u krajevima vjernika i nevjernika, za rođake, dobrotvore, prijatelje i neprijatelje, za one, koji sad najgore trpe te su izvrgnuti opasnostima duše i tiela. Dodi, Gospodine Isuse! Učini kraj ovom strašnom biću. Daj mir, Gospodine, u svoje sv. Ime! Dodi, dođi i usliši nas!« Sic moritur iustus — tako umire Pravednik! Prošlo je od toga uzvišenog časa, od 28. studenog, još dobrih 14 dana teške patnje i boli, podnošenih s potpunim predanjem u volju Božju te u zajednici s Kristom razapetim. Gotovo dnevno dolazio

je po želji sv. Oca kardinal državni tajnik Maglione, da se za Nj. Svetost Pija XII. zanima za bolesnikovo stanje i da mu donese dragocjenu okrepu — posebni blagoslov Papin. Dne 13. prosinca, u nedjelju mogao je bolesnik još jednom, zadnjiput, primiti sv. Popudbinu, a onda je jedva mičući ustne na molitvu i primivši još jednom malo pred smrt apostolski blagoslov od kardinala Maglione-a tiho tiho, kao da će zaspati, predao dušu svoju u ruke Stvoriteljeve.

Providnost je o. Ledóchowskom dodielila izvanrednih darova, ali su oni došli i u izvanredno dobre ruke. Zato je glas o smrti o. Ledóchowskoga izazvao kao jeku glas o mogućnosti procesa za kanonizaciju. Taj glas dolazio je s najviših i najkompetentnijih mjesta, a dobio je potvrdu i »vocis populi — vocis Dei«. U onom mnoštvu, koje je naviralo prema crkvi kurije Družbe Isusove, da vidi mrtvo tielo o. Ledóchowskoga, zapitat će neka priprosta žena: »Što se tu događa? Je li kakav mrtvac ili svetac?« I kao izraz općeg uvjerenja dobije odgovor: »Uđite samo! I jedno i drugo!« Stoga se i mi usuđujemo uz odar o. Ledóchowskoga napisati rieči Duha Svetoga: »In memoria aeterna erit Justus, ab auditone mala non timebit. . . Beati qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos. . . Gloria filiorum, patres eorum. . !«

K. Grimm D. I.